

valamint a nyomdai minőség erőteljes javulásáról is. Ezzel kapcsolatban érdemes kiemelni a Sonnenfeld-dinasztia jelentőségét, akik Dutka Ákos szerint bibliofil igényességben a gyomai Knerekkel versengtek, ám vállalkozásuk történetének részletes feldolgozása – amazzal ellenében – még szintén várat magára.

Ez a néhány évtized volt a város fénykora. Mindenhol építkezések zajlottak, kiépültek a közművek, vállalkozások és gyárak jöttek létre, kulturális egyesületek alakultak meg, oktatási intézmények egész sora működött. Ez az anyagi és szellemi pezsgés egyértelműen kedvezett a nyomdai fejlődésének és Dutka Ákos megfogalmazása szerint a biztos bevételből gazdálkodó „Laszkyné Váradra hozta a legjobb újságíró-tehetségeket”: Krúdy Gyulát, Nagy Endrét, Ady Endrét és társaikat.

A trianoni határváltozást követő két évtized messze nem mutat ilyen szívderítő képet, s a negyvenes évek elején életbe lépő zsidótörvények valósággal lefejezték a nagyváradi nyomdai part, hiszen ekkor a cégek több mint 60%-a zsidó tulajdonban volt. Az elhurcoltak közül visszatérő néhány túlélő sem kezdhetné újra a munkát, mert nem sokkal később az államosítással elvesztették mindenüket. A szocializmus évtizedeiben működött nagyvállalat, a Crişana történetét a kötet már nem tárgyalja – ez korszak is egy megíratlan és megírandó fejezete nyomdászattörténetünknek.

Mindenkinek csak ajánlani tudom a kitűnően szerkesztett és megírt, remekül illusztrált kötetet, amelyhez az Argumentum Kiadó pontosan azt a tipográfiai mivességet és igényességet adta, amely egy ilyen témájú könyvhöz illik.

SIMON MELINDA

Agáta Klimeková, Janka Ondroušková, Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 19. storočia, zväzok 1–7, Martin 2016, Slovenská národná knižnica (Slovenská Národná Retropektívna Bibliografia, Séria A. Knihy)

Ritkán örülhetünk ennyire hiánypótló könyvszeti munkának, mint most Agáta Klimeková és Janka Ondroušková 19. századi bibliográfiájának.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár által kiadott hétkötetes bibliográfia a nálunk mostohán kezelt 19. század 15 978 olyan nyomtatványát sorolja fel, amely a mai Szlovákia területén jelent meg, bármilyen nyelven. Vagyis, megfogalmazásuk szerint, a területi szlovacikumokról ad számot, a nyelvi szlovacikumokat a bibliográfia nem tartalmazza. Így magyar nyelvű művek is szép számmal szerepelnek a kötetben.

Ez a bibliográfia szerves folytatása az ugyanilyen elveken alapuló 18. századi bibliográfiának, amely a szerzőpárosnak és Eva Augustínóvának munkája volt, és amely hat kötetben 2008-ban jelent meg: Klimeková, Agáta – Augustínóvá, Eva – Ondroušková, Janka, *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*, Zväzok 1–6, Martin, 2008. (L. Kovács Eszter recenzióját = *Magyar Könyvszemle*, 2009, 3, 400–403.)

A 19. századi bibliográfia szerkezete és az egyes tételek felépítése is ugyanolyan, mint az előzményé, vagyis a betűrendben közölt tételek sorszámozottak, a címleírást bibliográfiai hivatkozások követik, a nyomtatvány néhány külső jellemzője (pl. illusztráció, nyomdász-kiadói jelvény, betűúr típus), majd végül a lelőhelyek, pontos jelzettel. A 7. kötet a Regiszter-kötet. Tíz index egészíti ki ugyanis a bibliográfiát: szerzői személynevek, közreműködők, fordítók, illusztrátorok, ajánlások címtettjei, nyomdák és külön a kiadók indexe, könyvkereskedők indexe, tárgymutató és proveniencia-mutató.

A lelőhelyekkel kapcsolatban megfigyelhető, hogy míg a szlovákiai példányokról részletes áttekintést kapunk, a magyarországi példányok közül nagyrészt az Országos Széchényi Könyvtár példányai szerepelnek. Ebből a korszakból ugyanis nem áll rendelkezésünkre olyan példánykimutatás, amely az egyes művek magyarországi gyűjteményekben található példányait regisztrálná, sajnos ilyen nyilvántartás csak 1800-ig nem készült az OSZK-ban. Ezt a korábbi, 18. századi kötetek esetében a szlovák kollégák következetesen használták is, most azonban a szerzőknek főleg az OSZK állományára kellett hagyatkozniuk, kis mértékben a budapesti Egyetemi Könyvtár állományára, valószínűleg olyan esetekben, amikor Petrik

Géza vagy Kiszlingstein Sándor bibliográfiája jelzi egyetemi könyvtárbeli példány meglétét.

Érdekes kérdés, hogy milyen források alapján dolgoztak a szerzők? A bibliográfiai hivatkozásokból látszik, hogy mindenkélt L. V. Rizner (*Bibliografija pisomnictva slovenského* 1–6, [1929–1934],) és Petrik Géza, ill. Kiszlingstein Sándor bibliográfiájából, és mindkét esetben azt is jelezték, hogy a leírt tétel szerepel-e ebben a két bibliográfiában, vagy nem. (Petrik Gézának az 1712–1860-ig terjedő négy kötetes [Bp., 1888–1892], és az 1860–1875 közötti időszakot tárgyaló művét [Bp., 1885], Kiszlingsteinnek az 1876–1885 [Bp., 1890], valamint Petrik 1886–1900-ig tartó [Bp., 1908–1913] szakaszait használták.) E két bibliográfiához képest nagyon nagyszámú új tételt írtak le – többségük vagy a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtárban, vagy éppen az Országos Széchényi Könyvtárban van, az utóbbin belül is látszik, hogy milyen kincsesbánya a Kisnyomtatványtár. Továbbá olyan tételeket is bevettek bibliográfiájukba „Deziderátum” megjelöléssel, amelyekből nem ismernek példányt, de például Petrik közli, példány lelőhelyének megnevezése nélkül. További forrásként felhasználták még a szerzők J. Mišianik, *Bibliografija slovenského pisomnictva* (1971) és J. Ormis, *Doplňky a opravy k Riznerovej bibliografii* (1972) kiegészítéseit is. Érdekes módon nem találni hivatkozást a *Knihopisra*, és csehországi példányok is csak elvétve szerepelnek a lelőhelyek között.

Vajon milyen, a történelmi Magyarországon nyomtatott könyvmennyiséggel számolhatunk a 19. században? A kérdéssel az 1980-as években Borsa Gedeon (*Magyar Könyvszemle*, 1985, 18–31) és Wix Györgyné (*OSZK Évkönyve 1980*, 179–181) foglalkozott. Számításaik szerint hazai viszonylatban a kinyomtatott könyvmennyiség évszázadonként megötszöröződik, vagyis míg a 16. században kb. 1000, a 17. században hozzávetőleg 5000 mű készült. A 18. századra vonatkozóan ők még 25000-rel számoltak, de mára a Petrik IX. *Pótlások* kötet megjelenésével átléptük a 30000-es határt. Borsa és Wixné megállapítása szerint ez az ötszörös növekedés érvényes a 19. századra is, vagyis ha már most a 18. században 30000 címet ismer-

rünk, akkor a 19. században 150000 mű megjelenésével számolhatunk. Vagyis az a csaknem 16000 mű, amely a most bemutatott 19. századi szlovák retrospektív bibliográfiában szerepel, a becslült 19. századi könyvtermés tíz százaléka – megjegyezve, hogy míg Borsa Gedeon és Wix Györgyné a területi és nyelvi hungarikumokat együtt számolta a történelmi Magyarország vonatkozásában, addig a most kezünkben lévő 19. századi szlovák bibliográfiában csak a területi hungarikumok találhatók.

A bibliográfia sorozatcímében a „Séria A” azt jelzi, hogy ez a mostani, és a korábban megjelent hatkötetes 18. századi bibliográfia is csak a monografikus műveket írja le: nem szerepelnek benne az évkönyvek és kalendáriumok sem. Ezek külön sorozatot alkotnak, *Bibliografija jarmočnych a pút'ových tlači 18. a 19. storočia z územia Slovenska* címmel 1996-ban jelent meg ugyancsak Agáta Klimeková, Janka Ondroušková, Eva Augustínová továbbá M. Domová összeállításában.

A névalakkal kapcsolatban nem könnyű követni, hogy pl. miért Dezső Miklós (2418. tétel) és miért Dezőfi, Imrich (2422. tétel) néven szerepel egy-egy szerző? A magyarázat valószínűleg az, hogy a szlovák szerzői lexikonban (*Slovenský biografický slovník*, zv. 1–6, Martin, 1986–1994) szereplő neveket aszerint kellett a szerzőknek itt a bibliográfiában is használni, míg az ott nem szereplő nevek maradnak magyar formájukban. Érdeme azonban a bibliográfiának, hogy bár a kiemelt rendsző pl. Dezőfi, Imrich, a címleírásban a címlapot pontosan visszaadva ott szerepel a „Desseöffi Imre fő nótárius” neve is.

Mindegyik indexről elmondhatjuk, hogy nagyon hasznosak, de különösen értékes adalék az illusztrátorok és a dedikációkban szereplő személyek kiemelése. Az előbbiből megtudhatjuk, hogy 155 művésztől (rajzolótól, metszőtől) származnak illusztrációk, akiknek jó része a hazai szakirodalom előtt teljesen ismeretlen. Némelyik illusztrátor, illetve metsző a 18. században is dolgozott, mint Franz Assner vagy Czetter Sámuel, de lenyűgöző, amit a bibliográfia szerzői Gritner munkásságáról össze tudtak gyűjteni. Ennek a több magyarországi

nyomdának is dolgozó fametszővel, aki már az 1790-es években is működött, itt a bibliográfiában 219 esetben találkozunk. A dedikációk címzettjeivel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy egyrészt számuk radikálisan csökkent az előző századhoz képest – vagyis a könyvek megjelentetésében a patrónusoknak már sokkal kisebb szerepe van –, másrészt a korábbi korszak főrangú személyeknek, főpapoknak szóló ajánlásai helyett többségében polgári személyeknek szólnak, leggyakrabban tanároknak, polgármestereknek.

A nyomdászok és könyvkiadók mutatója is fontos adalék a könyvészet számára, hiszen ilyen részletes, a működés időkorére és a bibliográfiában szereplő művekre is visszautaló indexe mindössze a Régi Magyarországi Nyomtatványok négy kötetének és Ján Čaplovič 1700-ig terjedő bibliográfiájának van. Indokolt, hogy külön mutató készült a könyvkereskedőkről is, hiszen a 19. században ez a szakma már önállósult, és függetlenedett nemcsak a nyomdászoktól, hanem a kiadóktól is.

A bibliográfia hét kötetének külseje is nagyon finom, igényes: mindegyik kötet borító-

ján egy-egy címer, amely vagy mint könyvdísz, vagy mint exlibris szerepelhetett a leírt művek valamelyikében (ennél pontosabban sajnos nem tudunk meg róluk).

Nagy elismerés illeti a szerzőket és intézményüket, a Slovenská národná knižnicát, a Szlovák Nemzeti Könyvtárt is. Annak külön örülünk, hogy az intézmény vállalta a nyomtatott formában való megjelentetést. Csak azt kívánhatjuk, hogy a mai Szlovákia területének könyvtermését bemutató 19. századi bibliográfia után készüljön ugyanilyen egész Magyarországra vonatkozóan: ez a hazai bibliográfusok feladata lenne. Mindaddig azonban, amíg a nemzeti könyvtárunk nem észleli ennek a korszaknak fontosságát – amelybe a reformkor, a szabadságharc vagy a kiegyezés kora és annak teljes irodalmi és tudományos munkássága is tartozik – legalább annyit megállapíthatunk, hogy végre jó áttekintésünk van olyan fontos kulturális központok könyvterméséről, mint például Pozsony vagy Kassa. Ez a nagy munka tehát amellet, hogy jelentős szlovacikum, teljes egészében hungarikum.

V. ECSEDY JUDIT